

Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* Adlı Romanında Pozitivist Unsurlar

Bahar Çeçen AKSOY¹

Öz: Bir toplumda ortaya konan edebî eserleri toplumun gelişiminde bir adım olarak görmek insanı ve dönemin toplumsal yapısını tanımaya olanak sağlar. Romanlar çoğu zaman toplumlar arası ilişkilerde entelektüel, ahlaki, ideolojik ve politik eğilimleri gözler önüne seren bir ayna işlevi görür. Toplumsal yapıyı anlamak, toplumu tanımının ön koşuludur. İlerlemenin ve iletişimin ilk şartı içinde yaşanan toplumun içerisinde bulunduğu durumu anlamaktan geçmektedir. Bu nedenle farklı fikir akımlarının toplum üzerindeki etkilerinin verilmiş eserler üzerinden incelenerek değerlendirilmesi son derece doğaldır. Pozitivizm ya da olguculuk, Auguste Comte öncülüğünde gelişmiş olan ve doğruya yalnızca ampirizm ile ulaşılabileceğini savunan bir düşünce akımıdır ve bir dönem ülkemizi de etkilemiştir. Pozitivist bakış açısı Tanzimat döneminden itibaren hemen hemen tüm edebî eserlere yansımaktadır. Bu dönemin sanat ürünleri soyuttan somuta doğru akma eğilimindedir. Akımdan eserlerinde yararlanan ancak genellikle karşıt bir tutum sergileyen Peyami Safa, çoğunlukla mistisizm akımından etkilenmiş olup *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* eserindeki karakterinde de bu eğilimini somutlaştırmıştır. Bu çalışmada Peyami Safa'nın *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* adlı eserinde pozitivist unsurların yansımaları analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Peyami Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, Pozitivizm, Materyalizm, Mistisizm.

Positivist Elements In Peyami Safa's Novel Titled *Mademoiselle Noraliya's Chair*

Abstract: Considering the literary works produced in society as a step in the development of society allows one to get to know the people and the social structure of the period. Novels often function as a mirror that reveals intellectual, moral, ideological, and political tendencies in inter-societal relations. Understanding the social structure is a prerequisite for knowing society. The first condition for progress and communication is to understand the situation of our society. For this reason, it is extremely natural to examine and evaluate the effects of different intellectual movements on society through the works given. Positivism or positivism is a movement of thought that developed under the leadership of Auguste Comte and advocates that the truth can only be reached through empiricism, and it also affected our country for a while. The positivist perspective is reflected in almost all literary works since the Tanzimat period. The artistic products of this period tend to flow from the abstract to the concrete. Peyami Safa, who benefited from the movement in his works but generally exhibited an opposing attitude, was mostly influenced by the mysticism movement, and he embodied this tendency in his character in his work *Mademoiselle Noraliya's Chair*. In this study, the reflection of positivist elements in Peyami Safa's work titled *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* will be analyzed.

Keywords: Peyami Safa, *Mademoiselle Noraliya's Chair*, Positivism, Materialism, Mysticism.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki Batılılaşma ve modernleşme hareketleri sırasında Fransa'da ortaya çıkan pozitivist düşünce sistemi geniş bir alana yayılır ve pozitivist aydınlar çoğalmaya başlar. Bu dönemde Türk edebiyatında pozitivist ve materyalist düşünce akımları ve sistemlerinin maneviyatçı hareket ile karşı karşıya geldikleri bilinmektedir. Türkiye'nin modernleşmesinin getirdiği çeşitli toplumsal sorunların ortaya çıktığı Batılılaşma döneminde Tanzimat dönemi yazarlarımız, edebiyatımızda toplumsal gelişmenin bir aynası olan eserlerinde bu sorunların bir kısmını yoğun bir şekilde ele almış ve bu sorunlara eserlerinde yer vermişlerdir (Tarhan, 2023: 278-279). İlk olarak Tanzimat'ta maneviyatçılık ile rasyonalizm arasında bir ikilem olarak görülen bu mücadele, daha çok rasyonalizm lehine ilerlemiş; yeni doğan düzenin pozitivist ve sekülerleşmeye ağırlık vermesiyle din algısının değişmesi gibi bir sonuç doğmuş hatta Cumhuriyet dönemi romanlarında dinin eleştirildiği görülmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde maddenin anlamı, pozitivism ve mistisizm edebî tartışmaların merkezinde yer almış ve edebiyat bir kez daha bu karşıt konulardan birini savunmanın aracı hâline gelmişti. Cumhuriyet döneminde bu ikilem maddenin anlamı, pozitivism ve mistisizm ekseninde ilerler (Börekci, 2018: 244).

Türkiye'de tasavvuf etkisinde roman yazan bir yazar olan Peyami Safa, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında ruh ve maneviyatın madde ile karşıtlığını ele almıştır. Romanın konusu, yaşadığı olağanüstü olayları materyalist ve pozitivist felsefe çerçevesinde açıklamaya çalışan ancak başarısız olunca şüpheye düşen daha sonra da şüphelerinden vazgeçerek huzur bulan bir gencin öyküsüdür (Baş, 2021: 62-63). Bu çalışmada Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanındaki pozitivist unsurların incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu eserin pozitivism perspektifinde bir değerlendirmeye tabi tutulmadığı, bu anlamda bu çalışmanın alan yazındaki mevcut boşluğu doldurulacağı düşünülmektedir.

Pozitivism

Pozitivism, insan davranışının incelenmesinde doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanma noktasında sosyal bilimlerde toplumsal fizik adı verilen sosyoloji ile gündeme gelmektedir. Pozitivism bilimsel yöntemin vurgulanması, deney ve gözleme dayalı bilginin önemi, metafizik ve spekülatif düşüncelerin reddedilmesi gibi prensipleri içerir (Cevizci, 2021: 1698). Bilim, neden-sonuç ilişkilerine dayalı düzenlilikleri keşfeden bir alan olarak görülürken; sosyoloji, sosyal davranış alanında bu ilişkilerin kurucusu olarak görülmektedir. Aslında pozitivism doğa olayları gibi toplumsal olayların da değişmez evrensel yasalara bağlı olduğunu ve bu yasalara ulaşmak için deney, gözlem, istatistik gibi yöntemlerin kullanılması gerektiğini ve akla dayandırılması gerektiğini belirtmektedir (Özkan, 2014: 930-931).

Pozitivism, pek çok tanıma konu olmasına rağmen hepsinin bulunduğu ortak tek bir nokta bulunmaktadır. Bu sonuca dayanarak şunu söylemek mümkündür; insanın olumlu ve yapıcı alanının yalnızca olguların gözlemlenmesi ve tanımlanması olduğunu ileri süren pozitivism doktrini, Fransız düşünür Auguste Comte tarafından Hume ve Kant'ın görüşleri temel alınarak kurulmuştur. İngiliz düşünürler John Stuart Mill ve Herbert Spencer da pozitivism büyük katkılarda bulunmuştur. Ortak bilgi, zihnin gerçeği arama ve bulma iradesinin bir sonucu olarak doğmuştur. Gerçeklerin araştırılması ve tanımlanması ihtiyacı, ortak faaliyetlerin bir çatı altında birleştirilmesini gerektirmiştir ve pozitivismde olaylar arasında mükemmeliyetçilik yaratılmaya çalışılarak düşünce modellerinin deneysel ihtiyaçları da hedeflenmektedir (Emre ve Kozlu, 2020: 3838).

Türk Romanında Pozitivism

Pozitivism; pek çok ülkede siyaset, edebiyat gibi düşünsel alanlarda geniş bir etkiye sahip olmuştur. Bu etki 1875-1905 yılları arasında Osmanlı aydınları arasında da hissedilmiş ve pozitivism etkisiyle toplumsal bir dönüşüm düşüncesi yerleşmiştir. Tanzimat Dönemi aydınları, Osmanlı toplumunu Batı standartlarına uygun bir şekilde modernleştirmek istemiştir. Batılılaşma çabaları, yeni fikirleri ve değerleri Osmanlı toplumuna tanıtarak çağdaş düşüncüyü yayma amacını taşımıştır (Ülken,

2019: 368). Fransız pozitivistini Alman idealizmine tercih eden Osmanlı aydınları, Fransız pozitivistini ve iki ülke arasındaki yakın ilişkilerle istenilen değişimi gerçekleştirebileceklerine inanmışlardır. Bu dönemde devletin çöküşü ve yaşanan krizin çaresi pozitivism olarak görülmüştür. Pozitivist-materyalist görüşleri savunan Osmanlı aydınlarının, çökmekte olan ülkeyi kurtarmak için anlaştıkları en önemli şey akla ve bilime dayalı değişim olmuştur (Gülşen, 2019: 134).

Batı'da modernizmin ortaya çıkışından sonra hayatın her alanı pozitivist, ilerici bir anlayışla yeniden inşa edilmiştir. İlerici düşüncelerin gelişmesiyle birlikte dinin toplumsal hayata etkisi azalmıştır. Beklenmeyen bir biçimde tüm siyasal ve toplumsal alanların katı bir bilimsel anlayışla şekillenmiş olması insanın bilinmeyene olan ilgisini azaltmamıştır. Türkiye'nin modernleşme süreci Batı'ya göre daha geç başlamış ve pozitivist bir dünya görüşü oluşturulamamıştır. Devletin tüm çabalarına rağmen sosyal hayatın modernist bir anlayışla düzenlenememesi ve bilimsel tavrın merkezi bir rol oynamaması nedeniyle geleneksel, dayanışmacı, dinî ağırlıklı ilişkiler etkili kalmıştır. Ayrıca bireysel yaşam her zaman geri planda kalmış ve toplumsal değerler önemini korumuştur. Dolayısıyla Türkler günlük yaşamlarında din ve diğer geleneksel inançlarla ilgili bilinmeyenlere dair sordukları soruların yanıtlarını bulurlar (Uğur, 2011: 136-137).

Auguste Comte, 19. yüzyıl devletlerinin içinde bulunduğu krizden kurtulmasının yollarını pozitivism ilkelerinde aramıştır. Comte, tüm medeni toplumlarda bilime dayalı sosyal gelişmelerin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuş ve bu dönemde Mustafa Reşit Paşa'ya da bir mektup göndermiştir. Mektupta sosyal modernleşme üzerinde durulmuştur. Bu mektuptan Comte'un pozitivistini bir din olarak gördüğü anlaşılır. Mustafa Reşit Paşa'nın mektuba yanıtı, eğitim alanında kurulan kurum ve kuruluşların sayısının artırılması şeklinde olmuştur. Ayrıca sosyal menfaati önceleyen ve saray yerine halktan yana bir tutum takınan Tanzimat'ın ilk kuşağı eğitime oldukça önem vermiştir. Bu kuşak yazarları toplumsal çıkarı amaç edinerek halka yeni Batılı türlerle yaklaşmanın uygun olduğunu düşünmüşlerdir.

Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın eserleri ve fikirleriyle dikkat çeken bu dönem Batı'da 17. yüzyılda yaşamaya başlanmış (yaşanmaya başlamış) olan aydınlanma sürecinin benzerini toplumumuza 21. Yüzyılı da geç de olsa getirmiştir. Bu bağlamda A. Cevdet Paşa, Münif Paşa, A. Mithat Efendi, Muallim Naci gibi birçok önemli ismi anmak yerinde olacaktır (Yüce, 2012: 2162). Korlaelçi'ye göre;

Pozitivistinin memleketimize girişi doğrudan doğruya felsefi bir kanal ile olmayıp, edebiyat akımları, o dönemdeki okullarımıza konan müspet ilim dersleri, doğrudan Fransızca tedrisat yapan okullar, Avrupa'ya gönderilen bazı talebeler, eğitim müesseselerimize gelen yabancı uzmanlar, bazı dernekler, vs. ile olmuştur, denilebilir (2014: 143).

Korlaelçi'ye ait yukarıdaki ifadeler pozitivistinin ülkemize bir düşünce akımı olarak girmeyip yapılan yenilikçi hareket ve bilime dayalı icraatlarla girdiğini ifade eder. Sonrasında ise yazarlarımızın hem kendilerinin fikirselsel olarak pozitivistinden etkilendikleri hem de toplumu gözlemlemeleri sonucunda tespit ettikleri pozitivist unsurları eserlerine yansıttıkları bilinmektedir.

Türk romanında pozitivistinin etkileri, özellikle 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde görülebilmektedir. Türkiye'deki düşünce tarihi içinde, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren, ruhçu (idealizm) ve maddeci (materyalizm) görüşler arasında çeşitli tartışmalar ile akademik çatışmalar yaşanmış ve bu nedenle pozitivism üzerinde de sıklıkla durulmuştur (Bolay, 2018: 28). Pozitivism, bilimsel yöntemin ve pozitif bilginin vurgulanmasıyla karakterizedir. Ayrıca, toplumsal değişim ve ilerleme anlayışı da pozitivist düşünceye önemli bir katkıdır. Dönemin Türk romanlarından örnek verilecek olursa Mai ve Siyah (1899), Taşra İnsanları (1885) ve Araba Sevdası (1896) eserlerinde pozitivist unsurların yer aldığı görülmektedir. Mai ve Siyah, Türk edebiyatında realizmin etkisi altında yazılmış önemli romanlardan biridir. Halit Ziya Uşaklıgil, romanında toplumsal değişim, modernleşme ve bireyin içsel çatışmalarını işler. Bu temalar, pozitivist düşünceyle uyumludur. Şemsettin Sami'nin Taşra İnsanları eseri de 19. yüzyıl Türk romanının önemli eserlerinden biridir. Roman, Osmanlı toplumunun değişen yapısını ve modernleşme çabalarını yansıtır. Pozitivist düşünce,

eserde toplumsal gerçekliğin bilimsel bir şekilde anlaşılması ve ele alınması yoluyla ortaya çıkar. Araba Sevdası ise Türk edebiyatında natüralizmin etkilerini taşıyan bir romandır. Natüralizm, pozitivist edebiyata yansıyan bir türüdür. Rezaizade Mahmud Ekrem, eserinde sosyal tabakalar arasındaki çatışmaları ve toplumsal gerçekliği detaylı bir şekilde ele alır. Sıraladığımız bu romanlarda görülen pozitivist etkiler, yazarların toplumsal değişimlere, bilimsel yöntemlere ve objektif gerçekliğe olan ilgilerini yansıtmaktadır. Ancak, bu eserlerdeki etkileşim karmaşıktır ve yazarlar genellikle sadece pozitivist bir bakış açısını benimsememiş, aynı zamanda kendi özgün sanatsal anlatım tarzlarını da geliştirmişlerdir.

Peyami Safa'nın Edebî Kimliği

Peyami Safa, romanlarında çağın değişimlerini deneyimleyen onları farklı hayatlar üzerinden takip etme şansı bulan bir yazardır. Peyami Safa'nın ortaya koyduğu romanlarda roman sanatının bazı ilkelerini ihlal ederek daha nitelikli bir yapı kazandırdığı görülmektedir. Bu ihlalleri ise kendi kişisel gözlemlerinde yatan birikim ve deneyimlere dayandırmaktadır (Tekin, 2011: 186). Bu gözlemlerden yola çıkarak romanlarında bireyin ve medeniyetin değişiminden kaynaklanan sorunlara dikkat çekerek, bu sorunların nedenlerine odaklanan bir değerlendirme ortaya koyar. Safa, İstanbul'da doğup büyümüş ve hem Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki bakış açısını hem de Cumhuriyet dönemi bakış açısını deneyimleme fırsatı bulur. İki güçlü kültür ve bakış açısının etkisi altında olması edebî kimliğini etkiler. Sanatçı, bu etkiyi roman kahramanlarına yansıtırken yüzyıllarca geleneksel Türk-İslam kültürüyle yaşayan Osmanlı medeniyetinin kendi kültürüyle bağdaşmayan sosyal sorunlarına da romanlarında yer verir. Sanatçının edebiyata katkısı ve edebî kişiliği çok önemli olup ardında pek çok roman, hikâye, inceleme, oyun ve ders kitabı bırakmıştır. Sanatçı, yazar kimliğinin yanı sıra Büyük Yol, Cumhuriyet, Hareket, Tan, Yeni Mecmua, Çınaraltı, Tasvir-i Efkâr, Vakıf, Ulus, Milliyet, Büyük Doğu, Tercüman gibi birçok gazetede yazdığı görüşleri kamuoyuna sunar (Ayvazoğlu, 2017: 416).

Yazarın doğumu ve ilk yazarlık yılları Birinci Dünya Savaşı ile millî uyanış dönemlerine denk gelmektedir. O dönemde toplumda oluşan millî bilinci Safa'nın romanlarında görmek mümkündür. Bununla birlikte Peyami Safa'nın edebî anlayışı içinde bulunduğu çevrenin ikiye bölündüğü bir ortamı temsil etmektedir. Toplumun bir kısmı kimlik ve geleneklerinden kopmuş, manevî yönelimini tamamen kaybetmiş bir grup insandan oluşmaktadır. Bu kesim için arzular ve maddi zevkler toplumsal yapıdan önce gelmektedir. İkinci kesim temsil eden grup ise geleneklerini yaşamaya ve korumaya çalışanların oluşturduğu gruptur. Peyami Safa'nın bu iki kesim hakkındaki görüşleri 1950'li yıllardan başlayarak uzun süre Türk düşünce tarzını etkiler. Yazar özellikle köşe yazılarıyla dönemin iki kesimi hakkındaki eleştirilerini hem kültürel hem de politik boyutta sunarak dile getirmiştir. Peyami Safa siyaset, din, dil, eğitim, üniversite, aile, kadın, çocuk, sanat ve edebiyat gibi çeşitli toplumsal konulara dergi yazılarında yer vermiştir. Sanatçının bu yazıları nedeniyle fikir ayrılıkları yaşadığı kişiler de vardır. Sanatçının, tek parti karşıtı bir gazetenin yayın yönetmeni ve ulusal lideri Ziyad Ebüzziya ile Tasvir'de yazarken görüş ayrılıklarından kaynaklanan anlaşmazlıkları bunun bir örneğidir (Kuran, 2018: 32).

Tüm bilimlerin oluşumunu etkilediği düşünülen pozitivistin Türk edebiyatında da etkilerini gösterdiği dönemde akım, bazı yazarlar tarafından Batı'nın uyanışına etki eden tartışmasız bir gerçek olarak görülmekteyken Peyami Safa bu gerçeğin hem içinde hem de uzağında kalmıştır. Öyle ki Safa eserlerinde pozitivist akımına değinirken aynı zamanda pozitivistime karşı bir tutum sergileyen eserler ortaya koymuştur.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nun Konusu ve Karakterleri

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda anlatım hâkim anlatıcı olarak aktarılmasına rağmen romanın bazı bölümlerinde de anlatım biçimi ben-anlatıcıya dönerek bizzat Ferit'in ağzından, bir iç monoloğa, bilinç akışına ya da bir izlenimin aktarımına sahne olur. Anlatıcının başkarakter olan Ferit'in ağzından aktarıldığı bölümlerde yazar neredeyse iradesi dışındaymış gibi karakterle bütünleşmiş ve Ferit romanı ele geçirmiştir. Doğrudan Ferit tarafından anlatılan bölümlerde göze çarpan nokta Ferit'in

çevresine ve insanlara karşı sergilediği alaycı tavrıdır. Ferit alaycı üslubuyla âdeta kendi ayıplarının üzerini örtmeye çalışır. Eserde Ferit “İstihza benim pantolonumdur. İçinde ben de ruhumun ayıp yerlerini saklıyorum.” (Safa, 2022: 63) sözüyle bunu kanıtlar. Yine de eserde Ferit’inkullandığı alaycı kalkana rağmen bastırılmış olduğu vicdanının zaman zaman açığa çıkmakta olduğu, Ferit’in sıklıkla kendi düşüncelerini ve benliğini irdelediği görülür. Eserin konusu da toplumdan kendisini soyutlamış aydın bir karakter olan Ferit’in yaşadıklarının psikolojik olay örgüsü ile sunulması ve toplumsal olayların incelemesidir. Eserde psikolojik ve sosyolojik tahlillere sık sık yer verilir.

Eserde, mekân ve karakter arasında iyi bir denge mevcuttur. Mekânlar aynı zamanda eserin izleksel yapısını da meydana getirmektedir. Düşünce yapılarını farklı alanlar üzerinden simgeleştirmek aynı zamanda toplumun yönelimini ve buna bağlı sorunları da ortaya koymayı kolaylaştırmaktadır. Çevresel düzen aynı zamanda olaylardaki karakterlerin bakış açısını da görmemize olanak sağlar. Peyami Safa'nın diğer romanlarında olduğu gibi bu eserde de mekân algısı çoğunlukla kahramanların manevi yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Mekânın tasviri aracılığıyla çevrenin algısı ve kahramanların sitemleri dile getirilir. Ana karakterler benzer yerlerde karşımıza çıkarken yardımcı karakterler bölgeden bölgeye değişiklik gösterir. Eserde geçen iki farklı mekân aynı zamanda Peyami Safa döneminin ruh hâlini de ortaya koyar. Pansiyonda geçen olaylarda görülen karmaşıklık, aynı zamanda karakterlerin yaşadığı entrikayı veya bilinç karmaşasını da ortaya çıkarmaktadır. Pansiyondaki karakterlerin yaşadıkları ve Batılılaşma olgusunun yanlış etkileri, bireyin içe kapanmasına, yoğunlaşmış duygu dünyasında kaybolmasına yol açtığına ilişkin bir mesaj verilmektedir. Ferit’in Matmazel Noraliya'nın konağına taşınması ile birlikte kendi iç dünyasındaki karmaşaları çözümlemesi de mekân üzerinden ortaya konulan bakış açısını yansıtmaktadır.

Ferit, olayların ve tahlillerin merkezinde yer alan ve her türlü düşünsel, ruhsal verinin algı odağı konumunda olan bir karakter olup eserdeki en önemli kişidir. Oldukça ince bir biçimde kurgulanmış olan karakter günlük yaşamında aşırı titiz ve temizlik meraklısıdır. Ferit eserde hayatının en yoksul olduğu dönemde dahi temizlik tutkusundan vazgeçmemiştir. Temizlik merakı ile okuyucuya Ferit’in ne kadar takıntılı ve ayrıntıcı bir karakter olduğu imajı çizilmiştir. Ferit’in annesi olan Nezire, başkarakterin değerlendirmesiyle akıllı, madde bağımlısı, ahlaksız, erkek düşkünü, veremden iki yetişkin kızını toprağa vermiş ve kendisi de vereme yakalanmış olan; Paris’te okuduğu için biraz sanattan anlayan, kültürlü, genç yaşında vefat eden bir kadındır. Nilüfer, Ferit’in hayatta kalan tek yakını, en çok değer verdiği karakter olan kız kardeşidir. Nilüfer de annesi gibi veremden mustarıptır ve bakıma ihtiyacı vardır. Teyzesi Necmiye Hanım’ın yanında kalmaya mecbur olan Nilüfer, teyzesine karşı büyük bir kin duygusu içerisindedir. Necmiye Hanım, Nilüfer ve Ferit’in teyzesidir ve veremli olan Nilüfer ile birlikte yaşamaktadır. Necmiye Hanım, oldukça dindardır ve bu karakteri Nilüfer’e eziyete dönüştürmüştür. Çünkü Nilüfer, teyzesi için her sabah karanlığında uyanarak kuyudan su çekip abdest ibriğini doldurmak ve suyu ısıtmak aynı zamanda evin diğer hizmetlerini yapmakla yükümlüdür. Necmiye Hanım’ın düşünce yapısı incelendiğinde ise aslında inanç dünyasının sarsılmış olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü Necmiye Hanım kendi özel yaşamında arzu ettiği hiçbir şeye kavuşamamış ve mutsuz bir kimsedir. Selma, Ferit’in kız arkadaşıdır ve Ferit, ona karşı olan duygularını tam olarak adlandıramamaktadır. Ferit’in milliyetçi arkadaşı olan Muhtar, üniversite öğrencisidir. Muhtar’ın çevresindeki kişileri tanımlama ve değerlendirme konusundaki dayanağı her zaman milliyetçiliktir. Ferit, Muhtar’ın topyekûn millet olma bilincine dayalı düşünce tarzından son derece sıkılmaktadır. Bu durumun nedeni ise Muhtar’ın milliyetçiliğinin Ferit’in nazarında yersiz, zamansız söylemlerle dolu olması ve Muhtar’ın her problemi milliyet bilincine indirgemesinden kaynaklıdır. Başka bir karakter ise Ferit’in bir diğer arkadaşı olan Yahya Aziz’dir. Yahya Aziz, Ferit’in can yoldaşı, sırdaşı ve akıl danıştığı bilgili biridir. Felsefe öğretmenini olan Yahya Aziz, romanda çok okuyan, tasavvuf alanında sıklıkla araştırmalar yapan ve bu bilgilerini Batı bilimleriyle birleştirmeyi başarmış olan mistik olaylardan da anlayan bir karakterdir.

Vâfi Bey, Ferit’in kaldığı pansiyonun odabaşısıdır. Son derece dindar biri olan Vafi Bey, pansiyondaki her türlü ilginç olayı soyut varlıklara dayandırmaktadır. Pansiyon sakinlerinden olan Eda

Hanım, Babuş ve Zehra'nın annesidir. Güzel, düzenli hayatını ve kocasını bir yangında kaybeden kaza sonrasında iki çocuğuyla birlikte kötü şartlarda yaşamaktan kurtulamayan mutsuz bir kadındır. Asıl adı Baha olan oğlu Babuş, hiç okula gitmemiş, sekiz yaşında gazete satarak ailesinin geçimini sağlayan hasta bir çocuktur. Eda Hanım'ın kızı Zehra ise, geçirdiği bir kaza sonucu konuşma yetisini kaybetmiş zihinsel sorunları olan bir genç kızdır. Babuş'un ablasıdır. Annesi Eda Hanım'ın hayattaki olumsuzlara karşı dirayetsiz tavrı ve çocuklarını yeterince koruyamayışı Zehra'nın hayatını da olumsuz etkilemiştir ve okula gidemeyen Zehra, gündüzleri odasından çıkmayan ama muhtemelen geceleri pansiyonda çıplak dolaşan gizli güçlere sahip hastalıklı bir karakterdir. Tahir Bey, Eda Hanım'ın ölen kocasının kardeşidir. Yaşına ve sağlıksız vücuduna rağmen Eda'nın ısrarıyla köprülerde kurabiye satarak aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Fazla konuşmayan kötü kaderine razı olmuş fakir bir adamdır. Yine pansiyon sakinlerinden olan Ahmet Tosun, eski bir suikastçıdır. Hastalık ve romatizma nedeniyle odasından çıkamamakta fazla konuşmamakta ve diğer insanlarla pek ilişki kurmamaktadır. Odasında kitap okuyarak ve ud çalarak vakit geçirmektedir. Fatma, ruhsal sorunları olan bir kadındır. Geçmişte başına gelen talihsiz olaylar onu sağlıksız bir ruh haline sokmuştur. Çok sevdiği genç kocası Hüseyin'i trajik bir trafik kazasında kaybetmiş geceleri gördüğü rüyalarla mutlu olmaya çalışan çaresiz, yalnız bir insandır. Saim, Muhtar gibi Ferit ve Selma'nın üniversiteden arkadaşıdır. Muhtar'a göre siyasi olarak tam tersine sol zihniyetli, yozlaşmış ve fikir yoksunluğuna sahip sığ bir karakterdir.

Eserin diğer en önemli karakteri olan Matmazel Noraliya, asıl adı Nuriye olan son derece dindar ve ölü bir karakterdir. Babası Macit Bey, Sultan Aziz'in bir subayıdır. Farklı dinlere mensup olan anne ve babasının ayrılıkları Matmazel Noraliya'ya çocukluğunda mutsuz bir kişilik kazandırmıştır. Matmazel Noraliya'nın hayatı mutsuzluk ve derin üzüntü anlarıyla doludur. Fotika, Matmazel Noraliya'nın yanında çalışan, onun ölümünden sonra evinin mülkiyetini ve kontrolünü eline alan Rum asıllı bir duldur. Bu evde yaşlı ve kör dedesi Dimitri ile birlikte yaşamaktadır.

Eserde Pozitivist Unsurlar

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ilk olarak 1949 yılında Nebioğlu Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Eserde bütün olaylar materyalist bir düşünce yapısına sahip olan Ferit'in pansiyonda bir oda kiralamasıyla başlamaktadır. Bu pansiyonda şahit olduğu olayları pozitivist ve materyalist bir yaklaşımla açıklayan kahramanın, yaşadığı deneyimler sonucunda şüphelerinin meydana gelme süreci ve şüphelerini ortadan kaldırarak iç huzura kavuşması eserin ana konusudur. Temelde iki bölümden oluşan romanın ilk bölümüne kahramanın materyalist-pozitivist eğilimi hâkimken ikinci bölümde mistik eğilimi ortaya çıkmaktadır. Romanda tanrısal bakış açısı hâkim olup olayın geçtiği dönem İkinci Dünya Savaşı zamanlarını göstermektedir. Roman mekânsal olarak iki alanda geçmektedir. Bu alanlar pansiyon ve adadaki bir konaktır. Roman Ferit'in pozitivistten kurtulup mistisizme yönelmesi ve huzura kavuşmasıyla bitmektedir. Başkahramanın kapalı bir mekân olan pansiyondan çıkarak açık alan olan adaya taşınmasının da aslında nedeni de budur.

Pozitivist düşüncede toplumsal değerler temel amaç olarak görülmektedir (Coşkun, 2023: 26) ve pozitivistin topluma entegrasyonun ortadan kaldırılması çabalarının durdurulması gibi bir amaç da vardır. Önemli olan toplumun yeniden inşa edilebilmesidir ve bu bakımdan her birey toplumsal hayatta birer kurtarıcıdır. Peyami Safa, dürüstlüğü bozmadan, insani değerleri kaybetmeden pozitivistliğe ulaşma çabasındadır. Eserde, Ferit pansiyonda kaldığı ilk günlerde paranormal ve parapsikolojik durumlar yaşar. Bunları materyalist-pozitivist kültürüyle çözmeye çalışır. Ancak elde ettiği sonuçlardan memnun olmaz. Gerçekleri bulmak için formüllere ihtiyaç duymaz ve organize olmayan bir ilerlemeye dair bilgiler sunmaz. Amaç metafiziği modellere düşmeden ilerletmektir. Teorilerin geçerliliğini koruma ihtiyacı inkâr edilemez ve bu durum iç şokları tetikler. Bu, tüm gerçekliği tek bir nesnel gerçekle yorumlamanın doğru yolu değildir. Nesnel buldukları ortama ve zamana bağlı olarak değişiklik gösterebilir fikriyle Ferit pansiyonda yaşadığı sorunları zaman zaman pansiyonun odabaşısı Vafi Bey ile tartışmaktadır. Bazen Vafi Bey'in önerilerinden etkilense de bu durum uzun sürmez ve Ferit kendi içsel muhasebesiyle boğuşmak durumunda kalır. Eserde yer alan bir pasajda Ferit'in pansiyonda Zehra üzerinden düşündükleri ile iç dünyasındaki karmaşa açıkça görülmektedir:

... Hem burada hastanın sesi de çıkmadığına göre, teşhisi daha ziyade aphonie'ye götürüp anasının bahsettiği yangından ileri gelen kuvvetli choc'a bağlamak daha doğru olacaktır. ... Ferit şimdi de biraz evvelki gibi şuurun sathına dışarıdan vuran bir projeksiyon gibi değil, normal olduğu için korkutmayan bir tasavvur halinde kızın gözlerini hatırladı. Şimdi onları daha net görüyordu. Hiç şüphesiz bunlar, sesi çıkmayan sahibinin içinde boğulan mânâları dışarıya nakletmek için, her gün biraz daha artan bir ifade kabiliyeti edinmeye çalışıyorlardı. Ferit, günün birinde, yalnız bakışların diliyle bu gözlerin bir konferans verecek veya şiir söyleyecek hale gelebileceklerini tasarladı. Sonra düşüncenin muhtevasını dilden ayırmak mümkün olup olmadığı hakkında bir gün felsefe seminerinde hocaya sorduklarını hatırladı. Tıp Fakültesini bırakıp felsefeye devam ettiği gündün beri, mânâlar yüklü bir ses perdesinin, bir iç çekişin, bir yüz kımlatışın, bir bakışın bazen sayfalarca yazıya bedel ifade kıymetinde, nominal vetireleri aşan, daha zengin ve kökleri daha derin bir semboller sistemi olup olmadığını çok düşünmüştü. Belki ruhun mahrem ürperişlerinin kelimelerden ziyade sese, bakışlara ve tavırlara vurması, onlara düre içinde, lügat mânâlarına sığmayacak kadar sayısız yorumlanma imkânları veren serbest uzanırlarının, bakış veya tavır gibi hareketli ifade vasıtalarında canlı mânâlarının şartı haline gelen kımlandıışı ve düreyi bulabilmelerindendi (Safa, 2022: 13-14).

Pasajda görüldüğü üzere Ferit Zehra'nın durumundan son derece etkilenir ve kızın durumu onda tıp ve felsefi bilgilerinin arasında kaldığı bir zihin karmaşası meydana getirmiştir. Tıp Fakültesinden ayrılarak Felsefe Bölümüne geçmiş olan Ferit'in aldığı eğitim, insanları psikolojik ve fizyolojik açıdan iyi değerlendirmesini sağlamıştır. Romanda Ferit'in psikolojik sorunları ve bunları aşma çabaları etkin bir şekilde yer almıştır. Rahatsızlıkları hayata ve insanlara bakış açısını etkilemektedir. Çevresindeki insanlara karşı bencilce ve anormal yaklaşımı, insanlarla iletişimde bozulmalara neden olmuştur. Akciğer problemi ve psikolojik olarak rahatsız olması şizofreni teşhisi konulabilecek düzeyde problemleri bir kişilik ortaya koymasına neden olmaktadır. Ferit, Saim ile yaptığı bir konuşmasında onu dinlemeyi bırakarak kendi iç dünyasının derinliklerine dalar:

- Saim, bana üç lira bulacaktın...

- Al sana beş.

- Aman Allahım!

Şimdi Saim bin defa imtiyazlı burjuva cemiyeti, iki bin defa teknik seviye, üç bin defa enfa strüktür diyebilirdi ve Ferit sabırla dinleyecekti. Marksizmin ilmihalini sevmez, fakat ruhunu severdi. Asla gerçekleşmeyeceğini bildiği büyük emellerinden biri de bu ruhu o ilmihalden kurtarmaktı: Bir satırını yazmadığı ne eserler tasarlamıştı. Tiptan felsefeye atlayışının sebeplerinden biri bu arzu idi, felsefede kalamayışının sebeplerinden biri de bu iradesizlik (Safa, 2022: 24).

Bu pasajda da görüldüğü üzere kendisinin iradesiz olduğu düşüncesine sahiptir ancak etrafında gelişen olaylar üzerinde fazlaca düşünmekte ve olayları mutlaka bir nedene dayandırma çabası içerisine girmektedir. Sorular ve iç hesaplamalar Ferit'in zihin dünyasını asla terk etmemektedir. İlk bölümde sıklıkla değinilen içsel hesaplamalar aslında onu batılı düşünce yapısından uzaklaştırmakta ve Ferit'in etrafından yaşanan olayların özünde yatan nedenleri ararken yaptığı karşılaştırmalar ciddi sorulara ve çatışmalara dönüştürmektedir. Kaçış zihinde hayal edilmiştir ve halüsinasyon ögesine de böylelikle yer verilmiştir. Karakterin, pozitif düşünceye karşı yenilginin sembolü olan "hayalleri" ise adeta bir kaçışı sunmaktadır. Hapsedilen Batılı zihnin özgürleşmesi çok zordur ve her yanlış tercihin sonuçları vardır. Bunu ise aynı pasajın devamında yer alan aşağıdaki bölümden anlayabilmekteyiz:

Meşrutiyette duyun-ı muntazama mümeyyizliğinden 2000 kuruş, bugünkü fiyat endeksi farkıyla belki dört yüz lira olan bir adamın stoik mukavemetiyle şirret karısının arasındaki dramın ekonomi ile ne münasebeti vardı? Yangından sonrası için Saim belki haklıydı. Fakat ondan evvel, Yusuf Bey'in belki yanısını Kırım'dan Tuna'ya giderken muhacir arabalarının korkunç monoton gıcirtusunda veya çocukken geçirdiği menenjitte kaybettiği hafızasına yahut karnı o tarihte pek âlâ doyan Eda Hanımın sinir sistemine Marks'ın burnunu sokmaya ne hakkı vardı? Münakaşayı hiç sevmediği için susuyor ve Saim'i iddiasının ruhunda haklı bulunduğu için davaya sempatisini belirten güler yüzlü bir dikkatle onu dinlemeye devam ediyordu (Safa, 2022: 24).

Ferit, pansiyonda etrafında gelişmekte olan ve açıklayamadığı her olay için mantıklı bir neden arayarak durumları pozitivist bir yaklaşım ile bir temele dayandırma çabası içerisindedir. Daha önce de bahsedildiği üzere kendi davranışlarını bile sadece psikolojik olarak değil aynı zamanda etrafındaki diğer kişilere karşı da mantıklı ve bilimsel bir nedene dayandırma çabası içinde kendi zihninde kaybolmaktadır. Öyle ki aşağıdaki pasajda kendi davranışlarını da temellendirme çabası açıkça görülmektedir:

...hem de insanın uzviyetine veya herhangi bir davranışına karşı beslediği ve onu bir fakülteden ötekine koşturan tecessüsü doyurmak için değil, belki on seneden beri onu kovalayan çıldırma korkusunun bu gece yeniden uyanmasını önlemek

için de hâdisenin doğru bir izahına ihtiyacı vardı. Eski krizlerinin tecrübeleriyle biliyordu ki, hayret, keder veya korku verici bir müşahedenin peşinden gelen zaman içinde ilk sansasyonun muhtevası, harekete başlayan muhayyilenin araya girmesi üzerine alabildiğine hayal çatallaşmalarıyla dal budak salınca hadise, gerçek mihverinden dışarıya öyle bir fırlayış fırlardı ki vukuu anındaki gölgede bırakan bir tesir şiddeti kazanırdı. Fantezilerinin palamarı çözülmeye evvel yukarı çıkmalı, bir de bu ihtimali yoklamalıydı. Fakat odasından gelen ışık yukarı kat merdivenin yarısını aydınlatabiliyordu. Tavan arasında ampul var mıydı? Hizmetçi nerede yatıyordu? Onu uyandırmadan komütatörü bulmak ve ışığı yakmak, sonra onun başı, beden yapısı ve yataktaki haliyle merdivendeki çıplak arasında münasebetler kurmak öyle kolay işler değildi; fakat hâdisenin izahsız kalmasından doğabilecek münasebetsizliklere katlanmaktan daha kolaydı. (Safa, 2022: 28).

Ferit'in aldığı tıp ve felsefe eğitiminden doğan bir yaklaşımla sorunları çözmek için kullandığı düşünce pozitivism ve materyalizmdir. Bu iki düşünce Ferit'i tatmin edici bir sonuç yerine tereddüt ve şüpheye sürükler. Bilimsel varoluştan önce kanıtlanmamış her şeyi reddeden pozitivist yapısı, bu iki düşüncenin onda baskın güç haline gelmesine, inanç krizine yol açmasına, nevroz, korku ve takıntıların ortaya çıkmasına neden olur. Ferit bu yüzden sürekli ellerini yıkamak ve temiz tutmak istemektedir. Birine ya da bir şeye dokunursa hemen yıkamaya ya da dezenfekte etmeye çalışmaktadır. Eserin ilerleyen bölümlerinde Ferit'in bu pozitivist bakış açısı din hakkındaki fikirlerinde ortaya çıkar ve Aziz'le aşağıdaki diyalog gerçekleşir:

Ferit sordu:

- Fakat Allah'ın varlığı, iki kere iki dört eder gibi muhakkak mıdır?

- Daha fazla muhakkaktır. Muhakkak olmadığını farz edelim. Her otuz senede, bir bütün prensipleri baştanbaşa değişen ve muhakkak olmadığı görülen fiziği mekteplerde okutmuyor muyuz? Bugün Öklitçi olmayan bir geometri düşünabiliyoruz. Newton fiziğine güliyoruz. Zaman ve mekân hakkındaki bilgilerimiz alt üst olmuştur. Maddenin değişmez sandığımız vasıfları perişandır. Yarının bugünkü bilgilerimize vuracağı darbelerden haberimiz yok. Eğer muhakkak ararsanız bütün okulları kapatmak lâzımdır. Fakat ben umumî söylüyorum. Bugünkü medeniyet ailesi içinde Türkiye için lâik olmamak mümkün değildi. Bu bir intibak zaruretidir ve ayrı bir meseledir. Avrupa'yı aşmak için, evvelâ tam manâsıyla Avrupalı olmalıyız (Safa, 2022: 202).

Ferit bu süreçte aynı zamanda içerisine girdiği karmaşık psikoloji nedeniyle duygusal yakınlık hissettiği Selma ile iletişime geçemez hâle gelmiştir. Selma, Osmanbey'in zengin çevresine mensup olmasına rağmen aşırı eğilimleri olmayan basit bir genç kızdır. Ferit, ondan ayrılınca yapayalnız kalır ve bazı paranormal durumlardan tamamen kaçamaz duruma gelir. Birinci bölümdeki Ferit, ikinci bölümde açıkça ele alınan dinî/manevi/metafizik bakış açısına alternatif bir dünyada yaşamaktadır ve bu dünyanın bir parçası olarak sunulmaktadır. İkinci bölümde ise adım adım bu dünyadan (maddeci, maddeye önem veren her türlü düşünce ve yaşam biçiminden) çekilmektedir. Bu dünyanın bir parçası olarak hatta bir nihilist olarak içeriden eleştirilerde bulunmaktadır. Ferit'in yaşadıklarına tanık olan ve pansiyonda yaşayan Sorbonne Üniversitesi mezunu felsefe öğretmeni Yahya Aziz ona yardım etmeye çalışır. Olayları sabit bir fikirle açıklamayan tüm olasılıkları göz önünde bulundurarak mantıklı ve makul bir sonuca varmaya çalışan Yahya Aziz, Ferit'i etkiler ve yanlısalarını ortadan kaldırır. Ferit, Yahya Aziz'in tavsiyesi üzerine teyzesinin ölümü ile miras olarak aldığı parayla pansiyondan ayrılarak Büyükkada'da Matmazel Noraliya'nın evine taşınmıştır. Eserin başında pozitivist yaklaşımlar ortaya koyan Ferit, Matmazel Noraliya'nın evinde yaşadığı gizemli olayların etkisiyle romanın sonlarına doğru tasavvuf ve manevi sorulara yönelmiştir. Ferit'in pozitivist düşünceden çıkıp mistisizme yönelmesinde Yahya Aziz'in de büyük bir etkisinin olduğu görülmektedir. Aziz ile Ferit arasında geçen şu konuşmada Yahya Aziz'in kendinden emin duruşu ve dindarlığı ile Ferit'i etkilediği, düşünce dünyasını nasıl pozitivismden uzaklaştırdığı anlaşılabilir:

Dayandığı prensiplerin yıkılması korkusundan doğan aynı iman ihtiyacı, zamanımızın üniformalı ilminde kilise taassubuyla kışla disiplini birleştirmiştir... münferit vakalar halinde kalan ve delillerinden ziyade şahitleri bulunan supranormal hâdiselere karşı sofu ilmin duyduğu korkuyu yaşıyorum. Sabahtan beri sizi dinlerken, tecrübenizde resmî ilmin verilerini altüst eden hakikatler bulunması ihtimalini düşünmekten ürkiyorum. Ekmekleri, şerefleri ve yerleşmiş inançlardan gelen düşünce konforları birer üniversite kışlasına bağlı bulunan profesörlerde bu korkunun derecesini düşününüz. Fakat onlar korkularının tam şuuruна sahip değildirler ve içlerinden gelen şiddetli reddi metodlarının sağlamlığına ait bir emniyet mahsulü sanırlar. Bu, bir bakıma, insanın mutlak'ı özleyişinin fakat ondan mahrum kalışının her çağda başka bir disiplin altında görünen aynı ruh halidir. Aynı taassuptur. Bu imanın ifadesi değil, olmayan bir imanın hasretidir. Şüphe edenden bile gizleyen bu disiplinin az çok bir düşünce kuklası haline getirmede profesöre rastlamadım. Çağımızın ilmi kilisenin dışında doğduğu gibi, yarının hakikati de üniversitenin dışında ele geçecektir. Belki daha serbest olduğum gün, daha serbest düşüneceğim. Şimdilik alıştığım metoda bağlı kalarak müşahedelerimi kontrol ediyorum. Yukarıdaki koltuğu daha evvel görmemiş olduğunuza inanabilirim, fakat bunu kabul edemem (Safa, 2022: 174-175).

Romanın ilk bölümünde şüpheli, rasyonalist ve nihilist bir kişi olan Ferit, inanç sistemlerini sorgulamaktadır. İkinci bölümde ise maneviyata eğilimi ve tercihi belli olan bir Ferit ortaya çıkmıştır. Romanın ana karakteri Ferit, büyüme sürecinin başlangıcında insan gerçekliğini bilimin bulgularına indirgeyen bir pozitivist olsa da aynı sürecin sonunda değer boşluğuna düşmekten kaçınarak ulaştığı gerçek varoluş düzeyinde toplum ve evrenle bütünleşmektedir.

Eserde pozitivist bir düşünce yapısına sahip olan Ferit dışındaki bir diğer karakter Cevat Bey'dir. Cevat Bey romanda ana olay açısından birincil öneme sahip olmayan karakterlerden biridir. Asıl adı Cevat Fenman olan Cevat Bey, ailede Mr. Joe olarak tanınmaktadır. Mr. Joe ideolojik saplantılı bir adamdır âdeta kural aptalı bir karakterdir. Mr. Joe tipik bir pozitivisttir. Pozitivizmin dogmatik yapısı Cevat Bey'in kişiliğinde de yansıtılmaktadır. Eserde pozitivistin eleştirisi bu karakter üzerinden okuyucuya sunulmaktadır. Ferit gibi şüpheli ve nihilist, henüz kararını verememiş bir karakter, kendisinin aksine fikir dünyasında son derece netlik kazanmış olan ve her şeyin cevabını sadece bilimle bulan bu karakterden doğal olarak nefret etmektedir. Bu durum, Ferit'in Mr. Joe hakkında sarf ettiği;

Mister Joe kılıç gibi kesen ve şakırdayan mantığıyla ilmin askerleşmiş tipiydi. Dün gece Ferit'in koynuna giren çıplağı iki Fransızca kelime ile hemen izah etmişti: Cauchemar hallucinatoire. Neymiş o? Mister Joe, kanun aşkıyla, galiba ilim uyduruyordu. Psychiatrie'de böyle bir terim var mı? Fakat o dogmatik beyniyle Ferit'in şüphesini nasıl seziyordu da..." ve "Hiçbir şey bunun kadar muhakkak değildir. Bütün o "suret-i mutlaka" ile ampiriko-pozitivist okulun bu soysuzlaşmış ilim subayı Ferit'te, müşahedeyi ve tecrübeyi başa alan disiplinin isabetinden şüphe etmenin zevkini artırıyordu. Bu şüphe o metottan ziyade bu tipe karşı isyanın neticesiydi (Safa, 2022: 103).

sözlerinden rahatlıkla anlaşılabilir. Aynı şekilde Mr. Joe de Ferit'in düşünce dünyasını yanlış bulmakta ve "Sen felsefeyi bırak, yine Tıp Fakültesine dön, diyordu Mister Joe, orada tabiatın kanunlarıyla daha yakından temas edecek ve kendini daha iyi anlayacaksın. Tıpta doktor, felsefede hasta olursun." şeklinde Ferit'e tavsiyede bulunmaktadır. Burada Ferit, Mr. Joe'ye rüyasında çıplak bir kadının kendisini uyku ile uyanıklık arasında boğmaya çalıştığı rüyasını anlatırken Mr. Joe bu olayı bir halüsinasyon olarak tanımlamaktadır. Cevat Bey, ruhun hafızayı, muhakemeyi, dili ve hayal gücünü bir mekanizma olarak kontrol ettiğine inanıyor olsa da Ferit'i ikna edememiştir. Ona göre fizik bilimi bir gün bu mekanizmayı çözecek, düzenleyecek ve psikolojiye verecektir. Tüm gerçeği bildiğine olan bu güveni ile Ferit'i pozitivistinden de uzaklaştırmaktadır.

Ferit karakteri eserde, Saim'in marksizminden, Bay Joe'nun pozitivistinden, Muhtar'ın milliyetçiliğinden ve Vâfi Bey'in dindarlığından hoşlanmamaktadır. Nihilist Ferit'in gözünde hepsi aynıdır. Farklı olguları, durumları ve olayları hep aynı şekilde anlatırlar. Ferit, düşünme ve değerlendirme yöntemlerinin kesinliği ve dogmatizmi nedeniyle hepsini aynı kategoriye koymaktadır. Bu durum "Milliyetçi Muhtar, suret-i mutlakacı Mister Joe, proletaryacı Saim, hep aynı kafa yapısına sahiptirler. Üçü de sureti mutlakacıydı. Meselâ Mister Joe ailede, Saim zinada sureti mutlakacı." (Safa, 2022: 104) sözlerinden anlaşılabilir. Tüm bu fikir çatışmaları nedeniyle Ferit eserin sonunda milliyetçi Muhtar, pozitivist Mr. Joe ve solcu Saim'den uzaklaşmaktadır. Aslında bu noktada uzaklaştığı bireyler değil bu düşünce yapıları ve kendi zihninin derinlerindeki milliyetçilik, pozitivism ve solcu fikir filizleridir. Eserde yer alan aşağıdaki ifadelerde Ferit'in ideoloji kavgalarına olan bakış açısı görülmektedir:

Bütün zıdıklar ve meselâ hürriyetle esaret arasında da bir cevher birliği seziyorum. Tereddüdün ve tercih zaruretinin esaretinden kurtulmuş hürriyet var mıdır? İdeoloji kavgaları bana kelime kavgaları gibi geliyor. Hürriyet, mülkiyet, istihsal veya teknik gibi küllî mefhumlardan değil, içinde yaşadığımız sıkıntının tecrübesinden hareket etmek bana doğru görünüyor. Babuş'un sıkıntısı hürriyet yoksulluğu değil, ekme yoksulluğudur. Hürriyetin en bol olduğu memleketlerde bizdekinden çok Babuş var. Sefalet var. Ve artıyor. Bu bir hürriyet problemi olmadığı gibi mülkiyet problemi de değil. Komünizmi burada anlamıyorum. Ferdden ferde değişen malik oluş proseslerini "Ferdî mülkiyet" mefhumunda topladığımız zaman sayısız hususilikleri ihmal edişimiz bizi yine realiteden uzaklaştırıp medreseye düşürüyor. Hürriyet probleminde olduğu gibi hayatı bırakıp umumî fikirlerle oynamaya başlıyoruz (Safa, 2022: 144).

Pozitivism ve materyalizm dünyayı etkilemeyi amaçlayan siyasal anlayışın ürünleridir. Batılı aydınlar bu felsefi akımları dünyanın birçok yerine yaymayı başarmışlardır. Böylece bu fikir akımları etki alanlarını genişletme olanağına sahip olmuşlardır. Pozitivist ve materyalist anlayışın ülkemize

getirilmesine şairler ve yazarlar da katılmış onlar aracılığıyla bu hareketler belli çevrelere tanıtılmış ve benimsenmiştir. Türk aydınları çoğunlukla maddenin maneviyattan üstün olamayacağına inanmışlardır. Pozitivizm de materyalizm de benzer felsefi hareketlerdir. Pozitivizm gibi materyalizmin de Tanrıya ya da dine inancı yoktur. Pozitivist bir düşünür aynı zamanda materyalist olarak da değerlendirilebilmektedir. Pozitivizmi materyalizmden ayıran temel unsur, olayların deney ve gözleme dayalı olması, deney ve gözleme dayanmayan her türlü bilgiye değer verilmemesidir (Özger, 2013: 2088).

Bu çalışmada incelenen Matmazel Noraliya'nın Koltuğu adlı eserde Ferit'in karşılaştığı durum, pozitivist/materyalist yaklaşımlar esas alındığında çoğunlukla "halüsinasyon" olarak ifade edilmiştir. Batılı yaşam paradigmasının benimsenmesiyle Türk toplumunda birey olma yolunda ilerleyen Ferit gibi birçok genç, huzur ve sükûnu kaybetmiştir. Bu nesilden bazıları nihilist ya da hedonist bir yaşama biçimi benimserken bazıları ise arama yolculuğunu yarıda kesip çıkış yolu bulamayıp hayatını sonlandırmıştır. Ferit gibi nihilist/pozitivist anlayışın tesirinde kalan bazı gençler ise zaman zaman travmalar yaşasalar, trajik durumlarla karşılaşsalar da arayış içinde olup fikirler karşısında kesin tavır belirlemeyerek bazen sezgileriyle bazen de çevresindeki bilge kişilerin yardımıyla arayışa devam etmişlerdir. Elbette arayış sürecinde çıktıkları yolculuk sancılı ve ızdırap verici de olabilmektedir. Bu anlamda eser dönemin genç kuşağının fikir akımları arasında kaldığı süreci bir diğer ifade ile toplumun durumunu Peyami Safa'nın perspektifinden görmemizi sağlamıştır ve eserle pozitivist düşünce akımının o dönemki durumuna dair fikir sahibi olmamızı sağlamıştır.

Eserde Ferit pozitivist bir yaklaşımı benimsemesine karşın kendini arama peşindedir. Bu nedenle sürekli dostlarıyla çatıştığı gibi kendisiyle de çatışmakta bu durum krizlere neden olmaktadır. Kapalıçarşı civarındaki Muhallebici'nin dinî telkinleriyle huzur bulmaya başlayan Ferit, dinî anlamda ciddi bir çatışma yaşamaya başlar. Belirtmek gerekir ki değişimden/metafizik huzuru buluşundan önce nihilist/pozitivist olmasına karşın Ferit'in tam bir ateist olduğunu söylemek zordur. Çünkü o, Muhallebici'nin dinî telkinlerini dikkate alırken keskin bir tereddüt anı yaşamaz, ruhî buhranlar yaşadığında kendisine okuması tavsiye edilen duaları hatırlar. Yahya Aziz'le tanışmadan önce materyalist/pozitivist bir dünya görüşüne sahip olan Ferit, sonrasında mistik/metafizik bir yöne kayar. Ondaki arayış ve sorgulayışı göstermesi bakımından Yahya Aziz'e söylediği şu sözler çarpıcıdır:

Abes bir varlık nizamı içinde akıl bir körbarsak kadar vazifesizdir. İlgüdünün yerini almaya niçin boşuna uğraşiyor? Bu kitaplara ne lüzum var? Maymunun bunlara ve elektriğe ihtiyacı yok. Bir sebepsizlik ve hikmetsizlik nafileliği içinde insan düşüncesinden daha maskara bir mânâ avcısı olur mu? Avını kendi yaratıyor, sonra onu avlamaya çalışıyor. Evvelâ buluyor, kendi eserini buluyor, sonra onu arıyor. Kendi kendisiyle saklambaç oynayan bu delinin yanında tumarhanelik deliler daha normal değil midirler? Eğer insanın aradığı mânâ kendi icadı değilse, mânâyâ mânâ veren kendisi değilse, bu, Allah'ın hikmetinden başka nedir? Bir zerresi insanın şuuruna dolan muazzam bir şuurun niyetinden başka nedir? Onun varlığı ve yokluğu hakkında bir karara varmak için, ya her biri kendi tecrübelerimizin yoluyla ferdi ve mistik bir sezisi kendimize rehber edeceğiz veya evrensel bir anlayışı doğrulayan küllî mefhumlar delaletiyle düşüneceğiz (Safa, 2022: 143-144).

Görüldüğü üzere Ferit'in dinle olan ilişkisi aslında tamamen kopuk ya da uzak değildir ve Ferit zaten tamamıyla bir pozitivist düşünce yapısına sahip değildir. Yine birinci bölümde aslında Ferit daha tam olarak mistisizme yönelmeden önceki;

...iç kemirilerinin belli başlı izleri kaybolduğu için en az on yaş gençleşen yüzüyle lokantanın aynasındaki yüzü arasında geçirdiği metamorfozu düşünürken, içinde hâlâ akisleri uzayan "Allahım" nidasıyla babasının "Allaha inananların hepsi, bilâistisna, ahmaktırlar. Bunların arasında bulunduğu söylenen dâhiler, bilgisizliğin mazeretinden de mahrum oldukları için büsbütün ahmaktırlar" tarzındaki sözlerini de hatırlayarak Voltaire'den Anatole France'a kadar gelen imansız istihza zürriyetinin, babasıyla beraber onu da peşine takan zincirine daldıkça... (Safa, 2022: 46).

ifadeleriyle yetişme döneminde de dine dair babası tarafından yönlendirildiği ancak bunu kendi iç dünyasında reddettiği anlaşılmaktadır.

Peyami Safa, Batı temsilini vücuda yerleşen bir hastalık olarak görmektedir ve bu hastalığı Ferit karakterinin yaşadığı psikolojik buhranlar üzerinden dile getirmiştir. Toplumda sınırlı olan Avrupa hastalığı, yavaş yavaş ve bir şekilde toplumun geneline yerleşmiştir. Peyami Safa'ya göre eğer Batı doğru şekilde kullanılsaydı ve ihtiyaç duyulan yerde toplumsal yapıya entegre edilseydi kalkınma

kaçınılmaz olurdu. Bu durumda asıl hata medeniyet kavramlarının doğru nüfusa sahip olmamasıdır. Algı çarpıklıkları ve yeni değerlerin, köklerin, kültürün ve bireysel benliğin gelişmeden kaybolması Batı'nın değil temel değerlerini oluşturamamış bireylerin hatasıdır. Ona göre dönemdeki mevcut aile yapısı da Türk değerlerine ve ahlaki yapısına uygun değildir. Peyami Safa'nın bireysel çatışmalarının Doğu ile Batı arasında olmasının nedeni toplumun bazı kesimlerinin Anadolu'nun Batılılaşmaya karşı mücadelelerine tepki vermemesidir. İstanbul Batı'nın tutsağı, Anadolu ise Batı'yla mücadelenin merkezidir. Maneviyattan ve histen uzak düşünce yapısının kölesi olmak istemeyen Ferit, kendi içinde mücadele etmiş ve kendini kabul eden bir toplum karşısında yetersiz kaldığını düşündüğü için de çare olarak çevresinden uzaklaşarak yeni bir düşünce dönemine girmiştir. Safa'ya göre toplumdaki iki zıt kutup, ikili dünya yapısının üzücü eseridir. Ferit eserin sonunda asıl hatasının görünüşe aldanmak olduğunu anlar. Bir şeylerin içeriği incelenmeden körü körüne kabul edilmesi Ferit karakteri üzerinden eleştirilerek bunun bir şok etkisi yaratabileceği bireyden topluma uzanan şekilde ele alınmıştır. Zira maddeyi sadece bir görüntü olarak görmek ve onun iç boyutuna inmemek Ferit'te rahatsızlık yaratmıştır.

Pozitivizmden uzak durmak ve bilimi göz ardı etmek, edebiyattaki tüm düşünce kalıplarını net bir şekilde yansıtmak sanatın bağımsız bir yanını ortaya sermektedir. Kalkınma ve Avrupa kavramının yanlış anlaşılması ve bunun özellikle aile yapısında yarattığı tahribat eserde yanlış ve tasvip edilmeyen davranışlarda bulunan özellikle kadın karakter üzerinden ortaya koyulmuştur. Değerler arasındaki çatışmaların nedenleri, günümüz ile istenilen zaman dilimi arasındaki cinsiyet, yaş ve ideolojik anlayışlar arasındaki farklılıklardır. Pozitivizm gibi maneviyattan uzak düşünce akımlarının Türk toplumu gibi manevi değerler konusunda son derece hassas milletler üzerinde yaratacağı karmaşık madde- ruh ilişkisi, sosyo-etnik farklılıklar ve beklentilerin göz ardı edilmesinin yaratılmaya çalışılan aksine, başarısız olacağı ve bireyleri bunalıma sürükleyeceği gösterilmiştir. Romanda çatışmayı tetikleyen kişinin bizzat kendi fikir dünyasındaki sinir bozucu karmaşadır. Buna ek olarak düşünce akımlarından doğan toplumsal bölünmelerin çoğunlukla bireylerin davranış farklılıklarından kaynaklandığı da karakter üzerinden aksettirilmektedir. Elbette idealize edilmiş bir kahraman ya da karşılıklı şokun entelektüel vücut bulmuş bir hali vardır. "Gerçek" ya bireysel pişmanlıkla ya da dışarıdan müdahaleyle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Pozitif düşünce kavramını Batı ile sınırlı görmek artık Batı medeniyetlerinin kabul ettiği bir ideoloji değildir. Toplum kendi içinde bir çöküş yaşamaktadır. Aydınlanmış gibi görünen bazı toplumlar, aydınlanmayı yanlış anlama veya bilinçsizlik olarak açıklanabilecek yanlışlara kapılmış ve gerçek kimliklerini kaybetmişlerdir. Romanın genel yansıması okuyucuyu bu yönde düşündürmeye çalışmaktadır. Entelektüel görünümlü kesim, aileden, toplumdan, sanat ve politik kültürden kopmuş, Batı tutkusuna kapılmış durumdadır. Bireyin toplumdan kaçması, maddenin anlamını kaybetmesi gibi nedenlerle bireylerde içsel sarsıntılar yaşanmıştır. Eserde bu durum aşağıdaki pasajla ifade edilmiştir:

Avrupa'yı aşmak için, evvelâ tam manâsıyla Avrupalı olmalıyız; onun buhranlarını içinden yaşamalıyız ve onu onunla birlikte aşmalıyız.

- İnsanlık otoritesini bir dünya devletinde mi buluyorsunuz?

- Herhalde. Fakat bunun için millet otoritelerinin kaldırılması değil, kalması ve kuvvetlenmesi lâzımdır. Çünkü bu taazzuv daha üst plânda bir taazzuvla birlikte gelişir: Vücut, organlarıyla birlikte büyür. Bir insanın boyu uzarken gözleri kör ve bacakları kötürüm olmaz.

- O halde devletin fert üzerindeki otoritesi de onu geliştirmeli, yok etmemelidir (Safa, 2022: 202-203).

Sonuç

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında ana karakter Ferit'in başına gelen olağanüstü olaylar konu edilir. Hayatında olup bitenleri materyalist ve pozitivist felsefeler çerçevesinde açıklamaya çalışan Ferit, aradığı cevapları bulamayınca kendini şüphe içinde bulur ve iç huzuru çevresindeki insanlar aracılığıyla bulmaya çalışır.

Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında belirgin bir pozitivizm karşıtlığı bulunduğu, bu çalışmada yapılan inceleme sonucunda görülmektedir. Bu eserde Peyami Safa'nın

pozitif algıya karşı tavrı da ortaya konmuştur (Öztürk, 2019: 47). Tutum ve davranışların toplumun aynası olduğunu düşünen Safa, olaylara analitik bir yaklaşımdan ziyade zihinsel bir analizle yaklaşım yansıtmaktadır. Ferit karakteri gerçekliğin çıplak yansımalarını yaşarken aynı zamanda hayal ile gerçeklik arasındaki çatışmayı da yaşamaktadır. Kendi kendini araştıran Ferit, maddeye ve manaya, bir diğer ifade ile pozitif düşünceye meydan okuyarak toplum ve kendi dünyası arasında sıkışıp kalmıştır. Eserde pozitivist unsurlar daha çok Ferit ve Mr. Joe üzerinden aktarılmaktadır. Yaşanan paranormal olaylara getirilmeye çalışılan mantıklı açıklamalar ve etrafında gelişen olaylar hakkında kendisi ve çevresinin bulunduğu yargılarda karakterlerin fikirleri üzerinden pozitivism ve mistisizm arasında bir karşılaştırmaya gidilmiştir. Bu eserin başkahramanı olan Ferit'in özü toplumun içine düştüğü düşünce çatışmalarından sadece bir yansımadır. Eserde Batı'daki insan yapısının Türk toplumuna entegrasyonunun problemleri bir görüntüsü yansıtılmaktadır. Ayrıca eserde Ferit üzerinden ifade edilen evrenin gizli güçlerini bilmeye yönelik ortaya çıkan olgun arzu, karakter yazarının da sahip olduğu yaratılışı tüm çıplaklığıyla sorgulayan tavrı yansıtmaktadır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu romanında teolojik ve metafizik düşünce sistemlerini geçersiz sayan pozitivist düşünce sisteminin bu varsayımlarının kişiyi nasıl buhranlara itebileceği üzerinde çok fazla durulmuştur. Sonuç olarak Matmazel Noraliya'nın Koltuğu dönemin pozitivist düşünce akımına değinen iyi bir örnektir ve eser üzerinden Safa'nın akım karşısında takındığı tavrın anlaşılması mümkündür.

Kaynakça

- Ayvazoğlu, Beşir (2017). *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Baş, Münire Kevser (2021). *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ya da Yeni Bir Metafizik Mümkün Mü?* Ankara: İbilge Yayıncılık.
- Bolay, Süleyman Hayri (2018). *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*. İstanbul: Farklı Yayınevi.
- Börekci, Ülkü Ayşe (2018). "Türkiye'de Pozitivism Tartışmalarının Kültürel Ürünler Yansıması: Tatarcık ve Sessiz Ev Romanları Bağlamında Pozitivizmin Savunucularının Eleştirisi". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, C. 5, S. 46, s. 241-256.
- Cevizci, Ahmet (2021). *Felsefe Sözlüğü*. C. 2. İstanbul: Say Yayınları.
- Coşkun, Kemal (2023). "Değerin Yolculuğu: Değerin Toplumsallığı Üzerine Düşünceler". *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 25-41.
- Kozlu, İsmet Emre vd. (2020). "Edebiyat Kuramlarının Ontolojisi". *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, C. 7, S. 63, s. 3834-3846.
- Gülşen, Hacer (2019). "Türk Edebiyatında Pozitivizm ve H. Taine Tesiri Üzerine Bir İnceleme". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 35, s. 133-141.
- Korlaelçi, Murtaza (2014). *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi [The Arrival of Positivism in Turkey]*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Kuran, Şeyma (2018). *Peyami Safa'nın İnsanları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özger, Mehmet (2013). "Bir Arka Plan Olarak Servet-i Fünun'da Pozitivizm". *Electronic Turkish Studies*, C. 8, S. 1, s. 2085-2094.
- Özkan, Kenan (2014). "Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı". *Belgi Dergisi*, C. 1, S. 7, s. 923-951.
- Öztürk, Derya (2019). *Peyami Safa Romanlarında Pozitivizm Karşıtlığının Olaylar Üzerindeki Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Safa, Peyami (2022). *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tarhan, Belgin (2023). "Efsunlu Teolojik Yaşantıdan Pozitivist Dünyaya Türk Toplumunu: Tanpınar'ın Kurmaca Eserleri zerine Bir zmlleme". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coęrafya Fakültesi Dergisi*, C. 63, S. 1, s. 277-302.

Tekin, Mehmet (2011). Peyami Safa'nın Bir Romancı Olarak Portresi. *Türk Edebiyatı*, 452, 4-10.

Uğur, Veli (2011). "Türk Edebiyatında Fantastik Roman". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 42, S. 42, s. 133-154.

lken, Hilmi Ziya (2019). *Türkiye'de aędař Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları.

Yüce, Sefa (2012). "Felsefi Düşüncenin Edebiyata Yansıması: Türk Edebiyatında Pozitivist ve Materyalist Anlayış". *Electronic Turkish Studies*, C. 7, S. 1.